

Ομιλία στην έκθεση ιστορικών τεκμηρίων των επαγγελματικών φορέων της Σύρου και των λοιπών Κυκλάδων, η οποία διοργανώθηκε με την πρωτοβουλία των Γενικών Αρχείων του Κράτους – Αρχείων Νομού Κυκλάδων και του Επιμελητηρίου Κυκλάδων (Επιμελητήριο Κυκλάδων, Πέμπτη 28 Αυγούστου 2014)

Το καλοκαίρι του 2000, ύστερα από συνεννόηση των ΓΑΚ-Αρχείων Νομού Κυκλάδων με τον τότε πρόεδρο του Εμπορικού και Βιομηχανικού Επιμελητηρίου Κυκλάδων, τον αείμνηστο Αντώνιο Κουμαριανό, μεταφέρθηκε στο Ιστορικό Αρχείο το ογκώδες αρχειακό υλικό που βρισκόταν στην οικία Πρασασκάκη. Δεκάδες χιλιάδες έγγραφα, κατάστιχα, έντυπα κλπ. που αφορούν κυρίως στην Ομοσπονδία Επαγγελματιών και Βιοτεχνών Κυκλάδων, στο Επαγγελματικό και Βιοτεχνικό Επιμελητήριο Σύρου και στην Ένωση Βιομηχάνων Σύρου. Έχω ακόμη ζωντανές στη μνήμη μου τις προσπάθειες των φοιτητών και φοιτητριών του Τμήματος Ιστορίας και Αρχαιολογίας του Πανεπιστημίου Κρήτης να ανασύρουν μέσα από παχιά σκόνη τα έγγραφα αυτά. Οι ίδιοι σε 4 διαδοχικές φάσεις, τα καλοκαίρια του 2002-2005, τα ταξινόμησαν. Προέκυψαν έτσι πάνω από χίλιοι φάκελοι αρχειακού υλικού και για τον καθένα έγινε ένα δελτίο με στοιχεία περιεχομένου. Μπορεί έτσι ο ερευνητής και κάθε ενδιαφερόμενος να διεξέλθει τα δελτία αυτά για να εντοπίσει αυτό που τον ενδιαφέρει. Συμπληρωματικά μπορεί να συμβουλευτεί έναν σχετικό συγκεντρωτικό ηλεκτρονικό κατάλογο.

Το Επιμελητήριο κάλυψε τα οδοιπορικά έξοδα των ομάδων ταξινόμησης, έξοδα διαμονής το 2002 όταν το Ορφανοτροφείο λόγω επισκευής δεν ήταν διαθέσιμο, μικρές αμοιβές και την αγορά του αναγκαίου υλικού.

Θα ήθελα κι από εδώ να ευχαριστήσω τις φοιτήτριες και τους φοιτητές των χρόνων αυτών που έγινε η ταξινόμηση για την προσφορά τους. Να ευχαριστήσω επίσης τους συνεργάτες μου τού σήμερα για την παρούσα έκθεση που στήθηκε μέσα σε λίγες μόνο μέρες με τόσο μεράκι, αίσθηση του ωραίου και γνώση.

Ας δούμε συνοπτικά τι περιέχει το υλικό ταξινομήθηκε. Κατ' αρχήν στοιχεία για τη συγκρότηση των δευτεροβάθμιων συλλογικών αυτών οργάνων, τη λειτουργία τους και την εξέλιξή τους στο χρόνο: καταστατικά, αρχαιρεσίες, πρακτικά γενικών συνελεύσεων, πρακτικά διοικητικών συμβουλίων, καταλόγους μελών, αλληλογραφία με κρατικούς φορείς, με συλλόγους και ομοσπονδίες, κλπ. Το Εμπορικό και Βιομηχανικό Επιμελητήριο Σύρου διακρινόταν σε τρία τμήματα, το εμπορικό, το βιομηχανικό και το ναυτιλιακό. Σ' αυτό, ως δευτεροβάθμιο όργανο, υπαγόταν και η Ένωση Βιομηχάνων Σύρου καθώς και ο Εμπορικός Σύλλογος Ερμούπολεως, αργότερα Σύρου. Στο άλλο δευτεροβάθμιο όργανο, την Ομοσπονδία Επαγγελματιών και Βιοτεχνών Κυκλάδων (πρώην Πανεπαγγελματική Ένωσις των ανεγνωρισμένων Εργοδοτικών Επαγγελματικών Σωματείων Κυκλάδων) υπάγονταν είκοσι τουλάχιστον πρωτοβάθμια σωματεία: εμπόρων αγροτικών προϊόντων, κουρέων και κομμωτών, αρτοποιών, παντοπωλών, οινοπωλών και ποτοποιών, κρεοπωλών, ιχθυοπωλών, ζαχαροπλαστών, καφεπωλών, ξενοδόχων, λουκουμποποιών, βιοτεχνών επεξεργασίας ξύλου, ραπτών και εμποροραπτών, υποδηματοποιών κλπ.

Για όλα αυτά, δευτεροβάθμια ή πρωτοβάθμια εργοδοτικά σωματεία, πλην των στοιχείων για τη συγκρότηση και τη λειτουργία τους, το ταξινομηθέν αρχειακό υλικό επιτρέπει να αντλήσουμε πληροφορίες όχι μόνο συνδικαλιστικού χαρακτήρα αλλά και για τον κόσμο που

εκπροσωπούσαν, τους εμπόρους, επαγγελματίες, βιοτέχνες, βιομηχάνους. Για τον οικονομικό και κοινωνικό τους ρόλο, για τις σχέσεις τους με τους εργαζόμενους, για την εμπλοκή τους στα πολιτικά δρώμενα.

Θα αναφερθώ τώρα σε συγκεκριμένα δεδομένα: Το Εμπορικό και Βιομηχανικό Επιμελητήριο, καθώς και Πανεπαγγελματική Ένωση των ανεγνωρισμένων Εργοδοτικών Επαγγελματικών Σωματείων Κυκλάδων ιδρύονται στη δεκαετία του 1910 παράλληλα, αλλά και ως αντίβαρο, στην πληθώρα των ιδρυόμενων τότε εργατικών σωματείων. Είναι μια γενικότερη τότε τάση των εκπροσώπων της αστικής τάξης, μικρής, μεσαίας ή μεγάλης, να συνασπιστούν ώστε από κοινού να αντιμετωπίσουν τις διεκδικήσεις των εργαζομένων που φαίνονταν πλέον απειλητικές μετά την Οκτωβριανή Επανάσταση. Στη Σύρο μάλιστα με τις χιλιάδες των εργατών και εργατριών στα εργοστάσια κυρίως της κλωστοϋφαντουργίας το πρόβλημα ήταν επιτακτικό. Στο αρχείο έχουμε δείγματα αυτής αντιπαράθεσης κεφαλαίου και εργασίας. Ένα παράδειγμα από το 1920: Ο Σύνδεσμος Εργατών και Εργατίδων Υφαντηρίων και Κλωστηρίων Ερμούπολεως ζητούν από την Ένωση Βιομηχάνων Σύρου αύξηση των ημερομισθίων τους για να ανταποκριθούν στοιχειωδώς στο αυξημένο κόστος ζωής. Και παραθέτουν πίνακα όπου τα αντίστοιχα ημερομίσθια των Πειραιωτών συναδέλφων τους είναι διπλάσια. Η Ένωση θα απαντήσει αρνητικά στην τρίτη κατά σειρά αίτηση των εργατών επικαλούμενη τις δύσκολες περιστάσεις. Ο Σύνδεσμος τότε θα απευθυνθεί στον νομάρχη και το Υπουργείο Εθνικής Οικονομίας, το οποίο θα συστήσει στους βιομηχάνους κλωστοϋφαντουργίας να βελτιώσουν λίγο τις αποδοχές των εργαζομένων ως ασφαλέστερο μέσο για την αποτροπή κοινωνικής ανωμαλίας.

Γενικά οι βιομήχανοι της Σύρου είτε ασκώντας πατερναλιστική πολιτική είτε προβάλλοντας την ανάγκη να επιδείξουν οι εργαζόμενοι μετριοπάθεια στις διεκδικήσεις τους, ώστε να μπορέσει η βιομηχανία της Σύρου να καλύψει το μειονέκτημα του νησιωτισμού της, και απειλώντας μερικές φορές ότι, σε αντίθετη περίπτωση, θα αναγκαστούν να μεταφέρουν τις επιχειρήσεις τους στην πρωτεύουσα και το λιμάνι της, διαμόρφωσαν ένα πλαίσιο που βοήθησε να επικρατήσουν τα μετριοπαθή στοιχεία του εργατικού κινήματος, με κύριο εκφραστή αυτής της τάσης το Εργατικό Κέντρο Κυκλάδων.

Μόνιμο μέλημα των εργοδοτικών αυτών σωματείων που συνεχώς επανέρχεται στα έγγραφα του αρχείου είναι η αποτροπή κάποιων φορολογικών, δασμολογικών ή άλλων μέτρων που πλήττουν και περιορίζουν τη δραστηριότητά τους. Το 1931, για παράδειγμα, η Ένωση Βιομηχάνων διαμαρτύρεται προς την Κυβέρνηση για την επιβολή νέου δασμού στο εισαγόμενο από το εξωτερικό βαμβάκι. Δύο χρόνια αργότερα, το 1933, οι ιχθυοπώλες Ερμούπολεως και Σύρου ζητούν με ψήφισμά τους να καταψηφιστεί το εισαχθέν στη Βουλή νομοσχέδιο που παραχωρεί σε ιδιωτική εταιρεία μονοπωλιακά δικαιώματα για την εμπορία ιχθύων και κάνουν έκκληση για τη λήψη προστατευτικών μέτρων υπέρ του κλάδου τους.

Η ενίσχυση της τοπικής βιομηχανίας και επαγγελματικής δραστηριότητας είναι το μόνιμο αιτούμενο που διατρέχει την προπολεμική και μεταπολεμική περίοδο. Για την υπεράσπιση της δεν καταφεύγουν μόνο σε επιχειρήματα αλλά χρησιμοποιούν όλα τα διαθέσιμα πολιτικά μέσα, τους βουλευτές της επαρχίας πρωτίστως αλλά και κάθε διασύνδεση, κοινωνική και πολιτική, με τους κυβερνώντες και γενικά τους ισχύοντες. Σ' αυτούς κυρίως τονίζεται το κοινωνικό πρόβλημα από την παραμέληση της επαρχίας και πώς μόνον ο

κομμουνισμός θα επωφεληθεί αν οδηγηθούν στην ανεργία εκατοντάδες εργαζόμενοι από το κλείσιμο εργοστασίων ή τον περιορισμό του κύκλου εργασιών πολλών βιοτεχνών και επαγγελματιών. Η έντονη επίσης πολιτική διαμάχη Βενιζελικών και Αντιβενιζελικών στο Μεσοπόλεμο επιτρέπει ευκολότερα αυτού του τύπου τις πελατειακές διασυνδέσεις.

Η ανάγκη που νιώθουν οι εκλεγμένες ή διορισμένες ηγεσίες των εργοδοτικών ενώσεων να υπερασπίσουν τα συμφέροντα των μελών τους τις οδηγεί σε ενέργειες που φαίνονται υπερβολικές σήμερα στον ερευνητή αλλά αποτελούσαν συνήθη πρακτική. Συγχαρητήρια τηλεγραφήματα για την εκλογή ή ευχές για ονομαστική εορτή βασιλέων, πρωθυπουργών, υπουργών, βουλευτών, νομαρχών κλπ. Έτσι παρελαύνουν τα ονόματα του δικτάτορα Πάγκαλου, του Αντιβασιλέα Γ. Κονδύλη, του Γεωργίου Β΄, του Μεταξά σε πάμπολλες αναφορές, αργότερα του Κωνσταντίνου Καραμανλή και άλλων. Δεν λείπουν εγκωμιαστικά σχόλια ακόμα και για τις αρχές Κατοχής. Η συστηματική μελέτη του αρχαιακού υλικού ίσως αναδείξει και κάποιες αντιστάσεις στην τακτική αυτή των εγκωμίων των εκάστοτε ισχυρών.

Η άφιξη και εγκατάσταση στο νησί 2-3 χιλιάδων Μικρασιατών προσφύγων δημιούργησε νέα δεδομένα στην προσφορά εργασίας. Εξαθλιωμένοι οι πρόσφυγες και αναζητώντας τρόπους επιβίωσης μείωσαν τις μισθολογικές τους απαιτήσεις εις βάρος των διεκδικήσεων των Συριανών εργατών. Άλλοι πρόσφυγες ασκώντας χωρίς άδεια το μικρεμπόριο απείλησαν τα συμφέροντα των μικροεπαγγελματιών. Η εξισορρόπηση επήλθε σταδιακά και τελικά οι πρόσφυγες τόνωσαν στη Συριανή κοινωνία σε πολλαπλά επίπεδα.

Οι εκκλήσεις για ιδιαίτερη αντιμετώπιση της Σύρου, λόγω, μεταξύ άλλων, της μεγάλης της οικονομικής και άλλης προσφοράς στο ελληνικό κράτος το 19ο αιώνα, πυκνώνουν ακόμη περισσότερο κατά την κρίσιμη δεκαετία του 1930 όταν η διεθνής οικονομική κρίση πλήττει από το 1931 κυρίως και την Ελλάδα. Τότε αρχίζει για τη Σύρο και η πρώτη φάση της αποβιομηχάνισης με τη μεταφορά κάποιων εργοστασίων της στην ευρύτερη περιοχή της πρωτεύουσας. Η διατυμπανιζόμενη σωτηρία του νησιού, και ολόκληρης της χώρας, από την πατρική φροντίδα του δικτάτορα Μεταξά, παρέμεινε, σε μεγάλο βαθμό, σε υποσχέσεις.

Καίριο ήταν το κτύπημα της ιταλογερμανικής Κατοχής. Αναλογικά πέθαναν στην Ερμούπολη και την Άνω Σύρο περισσότεροι κάτοικοι από αυτούς που θρήνησε η πρωτεύουσα. Τα εργοστάσια έκλεισαν ελλείψει πρώτων υλών λόγω του ναυτικού αποκλεισμού και άλλων δυσμενών συνθηκών, και οι χιλιάδες εργαζόμενοι έδωσαν, άνεργοι, καθημερινά τη μάχη της επιβίωσης. Οι εκπρόσωποι του Ερυθρού Σταυρού και των συμμαχικών δυνάμεων είναι κατηγορηματικοί ότι στη Σύρο συνάντησαν κατά την απελευθέρωση τη μεγαλύτερη εξαθλίωση.

Τα Δεκεμβριανά και ο εμφύλιος πόλεμος που ακολούθησε επιβράδυναν δραματικά τις απόπειρες ανασυγκρότησης. Κάποιες βιομηχανίες που παρέμεναν στον τόπο, κυρίως κλωστοϋφαντουργικές, προσπάθησαν να επαναλειτουργήσουν αλλά η αναμενόμενη κρατική βοήθεια, που φαινόταν εφικτή λόγω του σχεδίου Μάρσαλ, δεν ήλθε τελικά, τουλάχιστον στον βαθμό αυτό που θα απέτρεπε τη σχεδόν πλήρη αποβιομηχάνιση του νησιού. Εκκλήσεις όπως αυτές των εργοστασίων πλεκτικής Αλεξάνδρου Κ. Κωνσταντινοπούλου και Υιών για χορήγηση δανείου, μακροπρόθεσμου και με ευνοϊκούς όρους αποπληρωμής, προς ανανέωση του μηχανολογικού εξοπλισμού, δεν ικανοποιήθηκαν. Το εργοστάσιο τότε, το 1952, είχε αναγκαστεί να περιορίσει τη παραγωγή

του στο ένα τρίτο και απασχολούσε 30 εργάτριες και 5 εργάτες αντί 90 και 20 αντίστοιχα. Ούτε φαίνεται να ικανοποιήθηκε το αίτημα να δοθούν παραγγελίες καλτσών για τον ελληνικό στρατό.

Έτσι στις δεκαετίες 1950 και 1960 παρατηρήθηκε σημαντική μετανάστευση του εργατικού πληθυσμού κυρίως προς την ευρύτερη περιοχή της Αθήνας και του Πειραιά, ενώ άλλοι στράφηκαν στην περιπέτεια της θάλασσας. Τότε είναι που εντάθηκαν οι αγώνες όλης της Συριανής κοινωνίας για την εγκατάσταση στη Σύρο πλωτής δεξαμενής, που τελικά δόθηκε το 1956 από τις γερμανικές αποζημιώσεις.

Στη μεταπολεμική περίοδο είναι εμφανής, λόγω των εξελίξεων που προανέφερα, η αποδυνάμωση των βιομηχάνων στο χώρο των εργοδοτών όπως είχε συμβεί παλαιότερα, από τα τέλη του 19ου αιώνα και τις αρχές του 20ού, αυτή των μεγαλεμπόρων λόγω της παρακμής του εμπορίου της Ερμούπολης. Τώρα εμφανίζονται δυναμικά οι βιοτέχνες και μικροεπαγγελματίες γύρω από την Ομοσπονδία Επαγγελματιών και Βιοτεχνών Κυκλάδων, η οποία ανανεώνει το καταστατικό της το 1946 και προσαρμόζει, με πρόεδρο τον Γ. Κυπραίιο, τους στόχους της στο νέο οικονομικό και πολιτικό περιβάλλον. Είναι ενδεικτικό το βιβλιαράκι που κυκλοφόρησε το 1948 ο Κυπραίος με τίτλο «Τι πρέπει να μάθη ο Κυκλαδίτης επαγγελματοβιοτέχνης».

Από αυτή τη μεταπολεμική δραστηριότητα των βιοτεχνών και επαγγελματιών της Σύρου κυρίως αλλά και των λοιπών Κυκλάδων, οργανωμένων σε ποικίλα σωματεία υπό την Ομοσπονδία, προέρχεται το μεγαλύτερο τμήμα του αρχείου που εδώ παρουσιάζεται. Επομένως, πέρα από το κοινωνικό και πολιτικό πλαίσιο που όφειλα να σκιαγραφήσω, ας σταθούμε στην καθημερινότητα αυτών των σωματείων για να δούμε τη λειτουργία τους, να ανιχνεύσουμε τις σκέψεις και τη δράση των μελών τους. Να διαβάσουμε τα πρακτικά των γενικών τους συνελεύσεων, τα πρακτικά του Διοικητικού τους Συμβουλίου, να ψηλαφήσουμε τα ψηφοδέλτια κάποιας εκλογής ή τη σφραγίδα τους, να ξεφυλλίσουμε το έντυπο καταστατικό τους, να δούμε την αφίσα που τύπωσαν για την ετήσια εορτή του προστάτη αγίου τους, και αν είμαστε τυχεροί, και σε μερικές περιπτώσεις είμαστε, να θαυμάσουμε το λάβαρό τους, να ανιχνεύσουμε από τη ποικίλη αλληλογραφία τους τις πολιτικές και ιδεολογικές τους προτιμήσεις, τους αγώνες που έδωσαν, μικρούς ή μεγάλους, για να υπερασπίσουν τα συμφέροντά τους, τις επαφές τους με ομοειδή σωματεία και πολλά άλλα. Γενικά να αναπαραστήσουμε τον κόσμο τους.

Πιστεύω να συμφωνήσετε μαζί μου ότι, χάρη στο πλούσιο αρχειακό υλικό που μικρό τμήμα του σας παρουσιάζουμε, μπορούμε σήμερα να ελπίζουμε σε μια ουσιαστική μελέτη των ποικίλων εκφάνσεων των εργοδοτών της Σύρου, είτε αυτοί είναι έμποροι, βιοτέχνες, βιομήχανοι, επαγγελματίες. Η συμμετοχή τους σε ό,τι δημιούργησε αυτό το νησί τον 19ο και 20ό αιώνα είναι σημαντική και η ανάδειξη αυτής της συμμετοχής με σοβαρούς ιστορικούς όρους θα προσφέρει ποικίλες υποθέσεις για την αντιμετώπιση και των σύγχρονων προβλημάτων. Η οικονομική ακμή της Ερμούπολης το 19ο αιώνα με την ευρωπαϊκή της εμβέλεια, η Σύρος τον 20ό αιώνα με τις ποικίλες ιστορικές διαδρομές της αποτελούν ένα ουσιαστικό κεφάλαιο πάνω στο οποίο μπορούν να οικοδομηθούν διεκδικήσεις του παρόντος για το ξεπέρασμα της κρίσης. Γι αυτό δεν με βρίσκει καθόλου σύμφωνο η άστοχη, κατά τη γνώμη μου, πρώτη δημόσια προβληματική για τη διεκδίκηση

της πολιτιστικής πρωτεύουσας. Συντάσσομαι απόλυτα με τη διαμαρτυρία της συναδέλφου Χριστίνας Αγριαντώνη, η οποία τόνισε μεταξύ άλλων:

«ότι η φράση "Δεν καλλιεργούμε τον πολιτισμό, είναι στη φύση μας 5000 χρόνια τώρα" ενσωματώνει όλα τα θλιβερά στερεότυπα του εθνικισμού, του επαρχιωτισμού και της απαίδευτης κομπορρημοσύνης. Εθνικισμός, διότι αναπαράγει απροβλημάτιστα το απολύτως ξεπερασμένο πλέον σήμερα ιδεολόγημα της πολυ-χιλιετούς συνέχειας του ελληνικού "έθνους". Επαρχιωτισμός και κομπορρημοσύνη διότι υποδηλώνει πως ουδείς άλλος έχει προσφέρει στον πολιτισμό εκτός "ημών". Μήπως ξεχνάμε ότι απευθυνόμαστε στην Ευρώπη? Απαιδευσία και αγραμματοσύνη διότι υποδηλώνει επίσης ότι ο πολιτισμός είναι ένα φυτό που φύτεται σε κάποιο τόπο και μεγαλώνει μόνο του, εκεί στη θέση του, χωρίς να χρειάζεται... καλλιέργεια και φροντίδα! Μπορεί τίποτα από όλα αυτά να μην ήταν στις προθέσεις των συντακτών του συνθήματος. Όμως τα κείμενα δεν λένε αυτό που θα θέλαμε, αλλά αυτό που διαβάζουν οι άλλοι».

Τόλμησα να θίξω το σημαντικό αυτό ζήτημα γιατί κι εγώ, όπως και η κυρία Αγριαντώνη, δεν γεννηθήκαμε μεν σ' αυτόν τον τόπο, αλλά τον επισκεπτόμαστε επί 40 περίπου χρόνια, τον αγαπάμε και τον πονάμε, και έχουμε νομίζω δικαίωμα ως υπεύθυνοι ιστορικοί να επισημάνουμε, για άλλη μια φορά, πώς κάποιες εμμονές σε αναχρονιστικά στερεότυπα θα οδηγήσουν αναπόφευκτα στα χειρότερα αποτελέσματα. Η ελληνική αρχαιότητα δεν ανήκει μόνον στους Έλληνες αλλά σε κάθε σκεπτόμενο άνθρωπο. Δεν θα την αγνοήσουμε φυσικά σε κάθε σχεδιασμό, αλλά εξίσου σημαντικό για την εν λόγω διεκδίκηση είναι και τα όσα δημιούργησαν οι κάτοικοι του νησιού αυτού τους τελευταίους δύο αιώνες. Και δεν είναι λίγα, και πολλά από αυτά σπουδαία.

28 Αυγούστου 2014

Χρήστος Λούκος

Ομότιμος Καθηγητής Πανεπιστημίου Κρήτης